

IV. Інформаційні технології у юридичній практиці (Legal Tech)

Максим Селіванов

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
партнер юридичної фірми "Arbitis"
(м. Харків, Україна)
selivanov_m@ukr.net

УДК347.99:004

ЕЛЕКТРОННИЙ СУД: ІТ-ТЕХНОЛОГІЇ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ЯК СПОСІБ ПОКРАЩЕННЯ ПРОГНОЗОВАНOSTІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Анотація. Як убачається з практики правозастосування (навіть із використанням електронного документообігу), рішення судових органів, зокрема й вищих судових інстанцій, у подібних ситуаціях різняться. Один із варіантів розв'язання окресленої проблеми – заміна висновків суддів висновками статистичних, евристичних алгоритмів.

Метою статті є виявлення та обґрунтування напрямів і підходів до введення у судові процедури машинних (обчислювальних) алгоритмів, висвітлення можливостей ІТ-технологій у судовому процесі як способу покращення прогнозованості судових рішень, а також наведення окремих випадків із практики застосування ІТ-технологій у судовому процесі.

На прикладі процесуальної дії – порушення провадження в справі, встановлено, що у сучасний період застосування ІТ-системи дає змогу скоротити кількість процесуальних помилок, пов'язаних із неухважністю, та зводить нанівець такий спосіб зловживання процесуальним правом, як вільне подання позовів із метою обрати "потрібного" суддю. Обґрунтовано необхідність зміни підходів до вирішення справи судом. Згідно з принципами змагальності та диспозитивності суд має розглядати справу в межах заявлених сторонами вимог, обраної ними норми права та на підставі наданих сторонами доказів. Це надасть можливість суттєво спростити алгоритмізацію, адже визначеності набудуть не тільки фактичні обставини (менша посилка), а й норма права (більша посилка).

Таким чином, за допомогою сучасних ІТ-технологій суттєво можна покращити прогнозованість судових рішень, що вплине на їх надійність, допомогти судді в судовому процесі, зменшити навантаження на окремого суддю та знизити рівень ризиків суддівських помилок.

Ключові слова: ІТ-технології у судовому процесі; прогнозованість судових рішень.

© Максим Селіванов, 2018

Із прийняттям в Україні нових редакцій процесуальних кодексів (господарського, цивільного, адміністративного судочинства) у юридичній спільноті розпочалася жвава дискусія щодо електронного суду. Проте аналіз прийнятих новел дає змогу стверджувати, що, по суті, в судових процедурах лише закріплюється електронний документообіг. Одразу варто зазначити, що електронний документообіг у судах – це не електронний суд.

Від суддів у однакових чи подібних правових ситуаціях очікують однакових або подібних рішень, тобто єдності судової практики. Однак, як убачається з практики правозастосування (навіть із використанням електронного документообігу), рішення судових органів, включаючи вищі судові інстанції, у подібних ситуаціях різняться.

Нещодавно Д. Канеман, Е. Розенфілд, Л. Ганді і Т. Блейзер описали концепцію “шумів”, яка пояснює вплив зовнішніх чинників на прийняття рішень фахівцями, зокрема й суддями, і що можна зробити, аби зменшити чи усунути такий вплив. Автори цієї концепції наводять результати низки незалежних досліджень, згідно з якими висновки фахівців часто суперечать попередньо зробленим ними висновкам, якщо їм дати ті ж вихідні дані, але в інших обставинах. Так, було підтверджено, що судді часто грішать непослідовністю. Їхні рішення дуже відрізняються від рішень колег, власних попередньо прийнятих рішень і правил, яких вони, на їхню думку, дотримуються¹.

Це є результатом впливу “шумів”, які в нинішніх національних умовах досить часто помилково ототожнюють із корупцією.

Яке ж радикальне рішення щодо зменшення впливу сторонніх чинників на висновки фахівців пропонують автори концепції “шумів”? Окреслену проблему вони радять розв’язувати шляхом заміни висновків фахівців висновками алгоритмів, оскільки висновки, отримані за допомогою статистичних алгоритмів, часто точніші від висновків, складених експертами, навіть у тих випадках, коли алгоритмічні формули оперують великим обсягом інформації².

На сьогодні існує твердження, що лікувати, вчити та судити будуть тільки люди, оскільки кінцевий результат цих процесів залежить від особистості виконавця. Машини можуть лише допомагати, вони уже допомагають під час діагностування хвороби та призначення курсу лікування. Їх використовують в освітньому процесі, а стрімкий розвиток дистанційного навчання є тому підтвердженням.

¹ Деніел Канеман та інші, ‘Шуми, или всегда ли правы эксперты?’ (*Harvard Business Review – Россия*, Декабрь 2016) <<http://hbr-russia.ru/management/prinyatie-resheniy/a18418/>> дата звернення 30 Листопад 2017.

² Там само.

Успішне застосування алгоритмів в одних галузях експертних знань надає можливість звернути увагу на їх можливе застосування і в судовому процесі.

Метою дослідження є виявлення та обґрунтування напрямів і підходів до введення у судові процедури машинних (обчислювальних) алгоритмів, висвітлення можливостей ІТ-технологій у судовому процесі як способу покращення прогнозованості судових рішень, а також наведення окремих випадків із практики застосування ІТ-технологій у судовому процесі.

Вчені-процесуалісти дійшли згоди, що процесуальна форма завжди обов'язково має нормативний і системний характер, вона, по суті, передбачає “алгоритм” поведінки кожного суб'єкта при розгляді та вирішенні судової справи³.

Якщо на рівні процесуальної науки і судової практики визначено існування “судових алгоритмів”, то цілком можливою убагацьється реалізація цих алгоритмів за допомогою сучасних ІТ-технологій.

Розглянемо можливу реалізацію судових алгоритмів на прикладі господарського судового процесу як найбільш формального.

Першою стадією господарського процесу є порушення провадження у справі.

Відомо, що порушення провадження у справі – це сукупність процесуальних дій суду та осіб, які в ній беруть участь, спрямованих на визначення підстав їх звернення до суду, та передбачає перевірку, зокрема, дієздатності позивача й відповідача, і дотримання належної форми позовної заяви (дотримання формальних вимог, як-от: сплата судового збору).

Процесуальні дії суду під час здійснення відповідної перевірки у більшості випадків передбачають перевірку на наявність відомостей про сторони (позивача та відповідача) у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – Реєстр) (Одразу варто вказати, що для простоти демонстрації вказано випадки звернення до господарського суду не суб'єктів господарювання (у справах про банкрутство, корпоративних спорах), при цьому потрібно враховувати, що і ці випадки можуть бути алгоритмізовані та комп'ютеризовані.) Доступ державних органів, зокрема судів до відомостей з Реєстру визначено у Порядку надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань⁴.

³ Олег Ткачук, ‘Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект’ (автореф дис д-ра юрид наук, Харківський національний університет імені В Н Каразіна 2016).

⁴ Порядок надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: затверджено наказом Міністерства юстиції України 10 червня 2016 р. № 1657/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 10 червня 2016 р. за № 839/28969. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0839-16/paran10#n10> (дата звернення: 30.11.2017).

На сьогодні суддя (насправді – помічник або секретар) у ручному режимі отримує відомості з Реєстру. За відсутності у ньому відомостей, як правило, відповідно до шаблону готується ухвала про відмову у відкритті провадження в справі.

Під час автоматизації цього процесу машина при внесенні даних про позивача та відповідача до ІТ-системи суду самостійно зробить електронні запити до Реєстру (відповідні технічні умови та API взаємодії з реєстром уже розроблено). *За відсутності відомостей у Реєстрі машина ще до розподілу справи між суддями може сформулювати за тим же шаблоном ту саму ухвалу про відмову у відкритті провадження в справі.*

Так само за інформацією, наявною в Реєстрі, можливо перевірити дані про особу, яка може діяти від імені позивача без довіреності, повні найменування сторін, їх поштові адреси та порівняти з відомостями, викладеними у позовній заяві. *Під час встановлення невідповідності ще до розподілу справи між суддями машина може сформулювати за тим же шаблоном ту саму ухвалу про повернення позовної заяви.*

Автоматично можна перевірити сплату судового збору (шляхом доступу до відомостей казначейського рахунку), надсилання копії позовної заяви відповідачеві (через доступ до систем відстеження поштових компаній) – відповідне API або вже існує, або його розробка не потребує значних витрат.

Переваги автоматизації на стадії порушення провадження очевидні:

а) перевірка відбувається в автоматичному режимі, без задіяння людини, зменшується навантаження на суддю та його помічників;

б) ймовірність помилки мінімальна – машина “не забуде” перевірити дані з реєстрів;

в) повністю унеможливується такий спосіб зловживання процесуальним правом, як віяльне подання позовів із метою обрання “потрібного” судді.

Якщо ж слідувати від простого до складного, можна побачити, що алгоритмізації можливо піддати не тільки стадію відкриття провадження у справі.

Правозастосування у більшості випадків зводиться до побудови судження в його простішій формі – простого категоричного силлогізму (таблиця 1).

Таблиця 1

Простий категоричний силлогізм

Більша посилка	→	Менша посилка	→	Висновок
Норма права	→	Фактичні обставини	→	Рішення

Алгоритмізація простого категоричного силлогізму в сучасних умовах не є надскладним завданням.

При цьому, безумовно, кількість помилок зменшиться.

Помилки, які допускають судді сьогодні, можна звести до трьох типів, а саме: 1) неправильно встановлено фактичні обставини; 2) правильно встановлено фактичні обставини, але неправильно обрано (застосовано) норму права; 3) правильно встановлено фактичні обставини, правильно обрано (застосовано) норму права, але суд зробив неправильний висновок.

Як мінімум машина не зможе допустити помилки останнього типу, адже ніколи не зробить неправильний висновок за правильно встановлених фактичних обставин і правильно обраної (застосованої) норми права.

Помилки першого та другого типів машина може допустити. На відміну від людини, на яку впливають “шуми”, помилки пов’язані зі складністю машинного евристичного аналізу мовної форми та створенням відповідних евристичних алгоритмів.

Зменшенню кількості таких помилок сприятимуть як мінімум два наведені нижче напрями.

По-перше, – вдосконалення евристичних алгоритмів. Евристичний алгоритм – алгоритм вирішення задачі, правильність якого для всіх можливих випадків не доведено, але про який відомо, що він видає досить хороше рішення в більшості випадків. Так, евристичний алгоритм не видає 100% правильних рішень, проте він видає неправильний результат тільки в окремих випадках, досить рідкісних і добре виокремлених. У результаті описування таких випадків і відповідного вдосконалення алгоритмів їхня якість постійно поліпшуватиметься.

По-друге, це те, що скорочення, або навіть унеможливлення, помилок другого типу можна досягти, віднісши вирішення “питання права” до принципів змагальності та диспозитивності судового процесу.

На сьогодні посилання суду в рішенні на інші норми права, ніж зазначені у позовній заяві, не може розумітися як вихід суду поза межі позовних вимог. Так, господарський суд, з’ясувавши під час розгляду справи, що сторона (чи інший учасник) судового процесу в обґрунтування своїх вимог або заперечень послалася (послався) не на ті норми, що фактично регулюють спірні правовідносини, самостійно здійснює правильну правову кваліфікацію останніх та застосовує у прийнятті рішення саме такі норми матеріального і процесуального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини.

Це призводить до того, що в судовому процесі позивач обґрунтовує свої вимоги одними нормами та надає докази відповідно до предмета доказування, визначеного цими нормами, відповідач будує власну правову позицію, виходячи саме з норм, обраних позивачем, а суд в судовому

рішенні застосовує інші норми права. Тобто суд обирає та застосовує норми права, на які не посилався ані позивач, ані відповідач.

Із позицій змагальності (в розумінні “дії суду залежать від вимог позивача та заперечень відповідача”) і диспозитивності, через положення “*хто хоче здійснити свої права, повинен сам потурбуватися про це*”, дії суду – нонсенс. У цій частині судовий розгляд має змінитися.

Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу⁵. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення (ст. 131-2 Основного Закону України)⁶. Особа сама обирає собі адвоката і має нести ризики власного вибору. Адвокат здійснює вибір норм права та має нести ризики неправильного обрання норми права. Тобто вирішення “питання права” має бути віднесено до диспозитивності сторін.

Суд за таких умов повинен розглядати справу *в межах заявлених вимог, обраної норми права та на підставі наданих йому доказів*.

Наведене надасть можливість суттєво спростити алгоритмізацію, адже визначеності набудуть не тільки фактичні обставини (менша посилка), а й норма права (більша посилка).

Насамкінець варто наголосити, що остаточне рішення має приймати саме суддя, оскільки повне вирішення спору машиною може налякати суспільство. Проте за правильного введення даних у автоматизовану “формулу” суддя може відхилити результати алгоритму, проте лише у певних випадках (наприклад, під час випадкової зміни розглянутої правової ситуації). Лише в подібних випадках алгоритм не береться суддею до уваги під час винесення ним остаточного рішення. В усіх інших випадках алгоритм буде аналізувати спірну ситуацію і “видавати” рішення.

Заміна більшої частини процесуальних дій судді алгоритмом може допомогти у вирішенні проблеми щодо точності й прогнозованості судових рішень в певній категорії спорів і мінімізувати суб’єктивність висновків судді.

Висновки. Сучасні ІТ-технології можуть суттєво покращити прогнозованість судових рішень та їх надійність, допомогти судді в судовому процесі, зменшити навантаження на окремого суддю і знизити рівень ризику суддівських помилок.

Електронний суд – це суд, де логічні алгоритми вирішать справу швидко, по суті, унеможливлять виникнення корупційних ризиків і допущення людських помилок.

⁵ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.

⁶ Там само.

Необхідно два-три роки для того, аби з Єдиного державного реєстру судових рішень вибрати їх еталонну базу (певну кількість беззаперечних судових рішень і правових позицій), для напрацювання алгоритмів правової кваліфікації та алгоритмів виявлення нових судових рішень, які неможливо віднести до категорії беззаперечних (їх можна назвати “аномальні” судові рішення).

За вказаний проміжок часу можливо створити програму, що аналізуватиме документи сторін, і на підставі емпіричної бази надавати сторонам та суду найбільш прогнозоване судове рішення.

Причому програму може створювати не тільки держава, а й будь-який сторонній розробник (конкуренція у розробках є гарним стимулом; наявні сподівання, що новоутворений Верховний Суд зможе закласти у свою діяльність принципи відкритого API до судових рішень і надати будь-якій заінтересованій особі доступ до Реєстру).

Суддя, який отримав найбільш прогнозоване судове рішення, може його прийняти. Це буде підтвердженням правильності алгоритму. Суддя вправі відхилити запропоноване рішення, але обов'язково вказати, з яких причин алгоритм не приймається, що надасть можливість вдосконалювати програму та алгоритм.

Окремим (побічним) ефектом є використання алгоритмів із виявлення нових судових рішень, які неможливо віднести до категорії беззаперечних. На підставі цих алгоритмів можливо дуже швидко виявляти “аномальні” судові рішення з метою проведення компетентними органами (Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура тощо) аналізу на наявність корупційної складової під час їх прийняття.

Зараз не йдеться про заміну судді-людини машиною. Безумовно, це може налякати суспільство. Суддя-людина має перевіряти машину. Проте кількість суддівських помилок суттєво зменшиться.

Якщо виходити з розподілу парето 80/20, то з усіх судових справ 80% є типовими: факти встановлюються доказами відповідно до певних норм права. У цих справах критична, розумова діяльність судді мінімальна. Такі справи легко алгоритмізуються та впроваджуються. Суддя-людина розглядає 20% справ.

Вимоги до учасників процесу (адвокатів) і суддів якісно змінюються. Вони мають стати творцями права, щоразу застосовувати критичне мислення та доводити, чому вже усталений підхід вирішення спору не відповідає вимогам верховенства права.

У результаті матимемо користь в усьому: судові алгоритми забезпечать єдність судової практики; судді не матимуть рутинної роботи; судді

та адвокати перебуватимуть у стані, що потребуватиме систематичного самовдосконалення, та постійно покращуватимуть судові алгоритми.

За п'ять років позитивного впровадження можна буде запропонувати сторонам обирати спосіб вирішення справи, а саме: машинний або людський. Стимулом електронного вирішення справи може бути зменшення розміру судового збору, наприклад 50% загального розміру.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. st. 141 (in Ukrainian).
2. Poriadok nadання vidomosti z Yedynoho derzhavnogo reiestru yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpriyemtsiv ta hromadskykh formuvan [Procedure for Providing Data from the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Non-Governmental Associations]: zatverdzhenyi nakazom Ministerstva yustytzii Ukrainy [approved by Order of the Ministry of Justice of Ukraine] 10 chervnia 2016 r. № 1657/5, zareiestrovanyim v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 10 chervnia 2016 r. za № 839/28969. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0839-16/paran10#n10> (accessed: 30.11.2017) (in Ukrainian).

Bibliography

Thesis abstracts

3. Tkachuk O, 'Realizatsiia sudovoi vlady u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy: strukturno-funktsionalnyi aspekt' ['Exercise of Judicial Power in Civil Proceedings of Ukraine: Structural and Functional Aspect'] (avtoruf dys d-ra yuryd nauk, Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V N Karazina 2016).

Websites

4. Kaneman D ta inshi, 'Shumy, ili vseгда li pravy jeksperty?' ['Noises, or Are the Experts Always Right?'] (*Harvard Business Review – Rossija*, Dekabr' 2016) <<http://hbr-russia.ru/management/prinyatie-resheniy/a18418/>> accessed 30 November 2017.

Maksym Selivanov

ELECTRONIC COURT: IT-TECHNOLOGIES IN THE JUDICIAL PROCESS AS A MEANS TO INCREASE THE PREDICTABILITY OF COURT DECISIONS

ABSTRACT. The law enforcement practice (even involving electronic document circulation) demonstrates that decisions made by judicial bodies, including those by higher courts, in similar situations may vary. One of the options to deal with this

Максим Селіванов

issue is to change the findings made by judges with the findings generated by statistical, heuristic algorithms.

The purpose of this article is to identify and justify the areas of the judicial process in which machine (computational) algorithms may be introduced, with relevant approaches, and also to elucidate the potential of IT-technologies in the judicial process as a means to increase the predictability of court decisions, and to illustrate this with some cases from the practice of IT-technologies use in the judicial process.

Using the example of a procedural action – commencement of proceedings in a case, it is established that currently the use of an IT-system allows reducing the number of procedural errors ensuing from inattention and, besides, excludes the possibility of such an abuse of procedural law as “rolling” litigation with the aim of selecting a “convenient” judge. The author gives reasons for changing the approaches used for deciding a case in a court of law. According to the principles of competitiveness and disposition, a court of law should try the case within the framework of claims submitted by the parties and the rule of law chosen by them, and also based on the evidence provided by the parties. This will allow simplifying the introduction of algorithms significantly, since not only factual circumstances (smaller renvoi) but also the rule of law (larger renvoi) will become clearer.

Therefore, modern IT-technologies are able to increase significantly the predictability of court decisions, with a further increase in their reliability, and also to help a judge in a trial, reduce the load on a single judge and mitigate the risk of judicial errors.

KEYWORDS: IT-technologies in the judicial process; predictability of court decisions.